

СТАНОВИЩЕ

на дисертационния труд на Мария Красимирова Антонова-Вапцарова
за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
на тема “Климент Охридски. Поучителни слова. Жанрови и стилистични ракурси”
заповед № РД 38-76/23.01.2020 г.
от проф. дфн Анисава Милтенова
Институт за литература при БАН

Мария Антонова-Вапцарова е зачислена на 01.02.2016 г. като редовен докторант в Катедра „Кирилометодиевистика“, факултет Славянски филологии в СУ “Св. Климент Охридски”. Тя е завършила специалност Българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски” през 2012 г. (задочно) и има две магистърски степени в СУ: след завършване на програма “Старобългаристика” (2015 г.) и след завършване на магистърска програма “Психология на здравето” (2019 г.). Има и магистърска степен след завършване на програма “Древният Египет в класическата епоха”, НБУ (2014 г.). По време на докторантурата е положила изисквания се изпит по специалността и се е обучавала в съответните курсове. От 2001 до 2018 г. е изнесла няколко доклада на национални симпозиуми и в конференции с международно участие. Участвала е в проекти на СУ и на Института за литература при БАН, сред които се открояват “*SCRIPTA BULGARICA: дигитална библиотека за старобългарска книжнина*” и “*Модерна палеославистика и медиевистика*”. Публикациите ѝ по темата на дисертацията – три на брой и седем терминологични статии в проекта *SCRIPTA BULGARICA* – напълно удовлетворяват изискванията на процедурата. Авторефератът предава обективно съдържанието на дисертацията и отговаря на изискванията на ЗРАС и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени в СУ „Св. Климент Охридски“.

Важността на темата на дисертацията за жанровите специфики на поучителните слова на св. Климент Охридски е безспорна. Проблемът не е разработван в съвременната медиевистика, особено следвайки съвременните подходи за реторичен анализ и поставяне на текстовете в социо-културен контекст. Разработката на темата би могла да допринесе и за характеристика на проповедта в ранния период на приобщаване към християнските ценности в България, да се изведат акцентите в тематиката на катехитичната литература и да се осветли парадигмата на жанра чрез Климентовите слова.

Дисертацията се състои от увод, четири глави (разделени на подглави), заключителни изводи, изброяване на приносите и библиография. Има четири обемни приложения, които допълват теоретичното изложение в труда, сред които транскрибиран старобългарски текст на 10 Климентови творби. В увода се набелязват основните проблеми, които ще бъдат в центъра на труда, неговият обект, съобщават се изворите и се формулира методиката на изследване, в която аналитичният и съпоставителният подход са на първо място. В първа глава, озаглавена “Културен контекст на времето на творчеството на Климент Охридски”, е направен обзор на източниците и на научната литература по отношение на реториката, образованието и поетиката през Ранното средновековие във Византия и в Западна Европа. По-специално вниманието на авторката е насочено към проповедта в Моравия и България. Обзорът е съобразен със задачата творчеството на Климент Охридски да се постави в конкретен историко-културен контекст. Намерен е сполучлив отговор на въпроса – какво е в основата на познанията на Климент по реторика, какви образци на проповеди евентуално е усвоил по време на пребиваването си във Византия и във Велика Моравия. Извеждането на Григорий Велики и Менандър Ретор като най-популярни модели за византийската естетика на епидейктиката е уместно и заслужава по-нататъшна разработка (и което авторката е отбелязала в задачите за бъдеща работа). Взета е под внимание мисионерската практика и нейните прояви, тъй като структурата на текста, тематиката и стилистиката на проповедта са обусловени както от целта на проповедника, така и от обстановката, в която проповядва – социо-културните характеристики на слушателите, на обществото.

Втора глава, носеща заглавие “Средновековие – жанр и стил на поучителното слово в контекста на християнската проповедническа практика” анализира жанра на проповедта през Средновековието и нейните жанрови реализации. М. Вапцарова се стреми да намери мястото на Климентовите поучителни слова сред другите риторични жанрове, които са част от богослужението. След обстоен преглед на античната реторическа традиция и съответстващите ѝ жанрови форми дисертантката се спира на писменото наследство на византийските и латинските автори, за които има данни, че са съществували в практиката. В тази глава е направена обща характеристика на видовете текстове в средновековната ораторска проза и сравнявайки спецификата на жанровите форми тя дефинира композиционите и стилови особености на поучението – привеждайки аргументи, че то не се вмества в определението за хомилия (тълкувание на Божието слово), нито в определението за мисионерско слово (убеждаващо езичници

да се покръстят), нито представлява катехитично слова (въвеждащо в християнството и християнските тайнства преди покръстване). Внимание заслужава прегледът на латинската терминология и съответните образци. Въз основа на цялостния обзор М. Вапцарова уточнява, че Климентовите слова са предназначени за произнасяне в църква и намерението на проповядващия е усъвършенстване във вярата и поетическите средства са насочени към разяснение и наставление.

“Климент Охридски като творец на поучителни слова” е заглавието на третата глава, състояща се от 17 отделни подглави. В началната част (“Реторическа критика и методология на реторическия анализ”) е представено значението на *Прогимназмата* на Афтоний като възможен модел за изграждане на структурата на поучителните слова на Климент Охридски. Обосновката да се търсят елементи, изброени в нея, се гради на сведенията за използването на съчинението като учебно помагало в обучението по реторика. В тази част е представен и основният терминологичен апарат за анализа. Определен е изборът на десетте Климентови слова за анализ според различното им предназначение, като всяко едно от тях е анализирано през три от петте канона на реториката, а именно *inventio/εὕρεσις* (откриване на материала), процесът на развиване и усъвършенстване на аргументите; *elocutio/λέξις* (стилистика), подборът на фигури на речта, чрез които да се представи аргументацията на авторската идея. Анализът обхваща и композицията на словата, с оглед на това как са подредени елементите за максимална убедителност и въздействие на текста. Искам да подчертая, че ползваната богата теоретична литература от авторката не само е усвоена, но е приложена в анализа последователно и продуктивно, в резултат на което е налице убедителен резултат както относно реторичната тъкан на творбите, така и за тяхната жанрова характеристика. В тази част на дисертацията е направен преглед и на темите в поучителните слова, полезен за крайните изводи. Специално бих искала да обърна внимание на темата за църквата, която представлява един от показателните отлики на Климентовата ораторска школа, развита във време, когато се изгражда църковната организация на средновековна България.

Наблюдения и изводи, които са новост, се съдържат в четвърта глава, озаглавена “Хипотези за културни мостове между Изтока и Запада чрез делото на Климент Охридски”. Паралелите с творчеството на Августин Блажени и по-точно – неговото съчинение “За християнската наука” (кн. IV) се правят за първи път и вероятно ще станат основа за нови изследвания в бъдеще. Хипотетичните връзки с други

византийски автори са уплътнени със съпоставки с творчеството на Йоан Златоуст, което също заслужава по-нататъшно проучване. Тази част на труда е подчертано градивна, тъй като допринася за по-пълното обосноваване на заключителната теза.

Заключението на труда основателно извежда на преден план преосмислянето на жанровата природа и стилистиката на поучителните слова на Климент Охридски. Без съмнение дисертационният труд демонстрира нов поглед върху жанра и жанровите форми, приложен върху материал от български автор. Авторката се е запознала и е усвоила съвременните теории за жанра през Средновековието, което се вижда от изчерпателната библиография, близо 500 заглавия. Приносите са правилно формулирани и отговарят на обективното състояние на труда.

Изследването обхваща добре подбрани примери от изворите, теоретичната разработка и изводите са с приносен характер. Изследването “Климент Охридски. Поучителни слова. Жанрови и стилистични ракурси” притежава всички качества, отговарящи на изискванията за дисертационен труд: (1) темата, която в този аспект не е разработвана досега, е съществена както за изследването на тъканта на писмената традиция, така и за историята на старобългарската литература; (2) като обект на изследване е подбран максимално богат изворов материал, който създава добра основа за по-нататъшни анализи и изводи; (3) авторката М. Вапцарова е работила напълно самостоятелно, прецизно спрямо детайлите и е изградила знания и умения за теоретичен анализ. Сериозно постижение е умелото свързване на източната и западната културна и литературна традиция. Като се основавам на всичко изложено дотук, убедено ще гласувам за присъждане на образователната и научна степен “доктор” на Мария Красиминова Антонова-Вапцарова.

12.04.2020 г.

София

Проф. дфн Анисава Милтенова